

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

ОСНОВИ РИТОРИКИ ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ

методичний посібник

до проведення практичних занять для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Українська мова та література ОП «Українська мова і література. Зарубіжна література», ОП «Українська мова і література. Англійська мова і література» філологічного факультету УжНУ

Ужгород – 2023

Основи риторики та виразне читання: Методичний посібник до проведення практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) ОП «Українська мова і література. Зарубіжна література», ОП «Українська мова і література. Англійська мова і література» філологічного факультету ДВНЗ УжНУ

Посібник укладено за матеріалами таких джерел: Основи риторики: методичний посібник до проведення практичних занять для студентів філологічного факультету галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Українська мова та література ОП «Українська мова і література. Англійська мова і література» / Уклад. Барчан В.В., Ужгород, 2023; Абрамович С., Чікарьова М. Риторика: Навчальний посібник, 2001; Виразне читання. 10 клас: Хрестоматія / Авт.-упор. Л. Сипко. Тернопіль, 2010; Капська А. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. Київ, 1990; Коваленко С. Сучасна риторика. Навчально-практичний посібник. Тернопіль, 2007; Олійник О. Риторика. Навчальний посібник Київ, 2009; Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011; Кавера Н. Практикум з риторики: навч. посібник. Київ, 2014; Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів, 2018; Романенко Ю. Спічрайтинг (Основи риторики практикум для студентів спеціальності «Міжнародна інформація»). Київ, 2002; Сорока В. Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Практикум виразного читання». Херсон, 2000, а також інших підручників та посібників, поданих у списках рекомендованої літератури до тем.

Укладач – Барчан В.В., доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури

Рецензент – Ференц Н.С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури

Відповідальний за випуск – Кузьма О.Ю., кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української літератури

Рекомендовано до друку вченою радою філологічного факультету ДВНЗ УжНУ 26.12. 2023, прот. №5

З М І С Т

Вступні зауваги	4
Теми практичних занять.....	6
Тема 1. До питання історії риторики. Розвиток ораторського мистецтва в Україні.	6
Тема 2. Роди й види красномовства. Типи промов за знаковим оформленням та закріпленням.....	8
Тема 3. Підготовка та виголошення промови.	10
Тема 4. Культура ораторської діяльності.	12
Тема 5. Форми спілкування людей у колективі: бесіда, дискусія, нарада, телефонна розмова.	14
Тема 6. Виразне читання як мистецтво слова в педагогічному процесі. Техніка мовлення. Логіка мовлення.	16
Тема 7. Підготовка твору для читання та його аналіз.	23
Тема 8. Особливості виконання прози.	24
Тема 9. Виконання поезії.	26
Тема 10. Мистецтво виконання драматичного твору.	32
Народна мудрість	37
Скоромовки	38

Вступні зауваги

Дисципліна «Основи риторики та виразне читання» займає важливе місце в підготовці вчителів-словесників. Вона дає здобувачам відомості з історії риторики, знання загальних основ ораторського мистецтва, специфіки красномовства, розуміння його завдання, можливостей як засобу переконання та комунікації, навчає здатності володіння формами ефективною переконуючою словесною взаємодією в професійній діяльності та за нестандартних ситуацій життєвого і професійного спілкування. Засвоєння теоретичних основ риторики сприяє формуванню умінь та навичок ораторської практики: здатність готувати, організовувати та проводити публічні виступи, створювати та оприлюднювати тексти різних жанрів; спроможність проводити диспути, дискусії та інші форми колективних заходів; застосовувати здобуті знання з культури мовлення, вести розгорнутий монолог, ефективну бесіду з фахової проблематики.

«Майстерність мовлення, виразного читання, – вважають науковці, – необхідні вчителю не тільки тому, що за самою специфікою його роботи доводиться багато говорити, а й тому, що виразне слово допомагає ефективно застосовувати методи педагогічного впливу на учнів, ровивати їх пізнавальну діяльність» (Г. Олійник). З урахуванням цього курс «Основи риторики та виразне читання» має чітку педагогічну спрямованість. Він націлений на опанування здобувачами основ теорії виразного читання як мистецтва слова в педагогічному процесі, дає розуміння про техніку та логіку мовлення як необхідну умову словесної дії, про етапи підготовки твору для читання та аналізу учнями. У курсі розкриваються особливості читання твору з урахуванням його тематичної, родової, жанрово-стильової специфіки, даються настанови щодо вміння логічно правильно, точно, етично й емоційно виражати думки в словах, відповідно до змісту, умов комунікації та адресата, прагнучи при цьому передати в читанні свій індивідуальний стиль.

Рекомендовані вправи та завдання орієнтують на розвиток мисленневих, нормативних мовленневих умінь та навичок здобувачів.

Дисципліна розрахована на 3 кредити ЄКТС, що становить усього 90 год.: 24 год. – лекційні, 20 год. – практичні, 46 год. – самостійна робота. Програма передбачає 2 модулі. Вид підсумкового контролю – залік.

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДВНЗ УжНУ від 24.12.2020 р., № 61/01-04, оцінювання результатів навчання здобувачів освіти здійснюється з використанням модульно-рейтингової системи. В основу модульно-рейтингової системи оцінювання покладено модульне контрольне оцінювання та накопичення рейтингових балів за різнобічну навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти в процесі навчання.

При визначенні оцінки за модуль враховуються результати модульного контрольного оцінювання та поточного контролю під час навчальних занять, результати колоквиумів, виконання контрольних робіт, самостійної та індивідуальної роботи. Максимальна оцінка з кожного модульного контролю – 100 балів.

Підсумкова модульна оцінка з навчальної дисципліни визначається як середнє арифметичне результатів усіх модульних контролів та виставляється за 100-бальною шкалою.

Здобувач, який за результатами модульних контролів отримав від 0 до 34 балів, повинен до проведення підсумкового семестрового контролю покращити цю оцінку принаймні до показника не менше 35 балів під час чергування викладачів на кафедрі. Без такого покращення він до семестрового контролю не допускається.

Теми практичних занять

Практичне заняття № 1

До питання історії риторики. Розвиток ораторського мистецтва в Україні

План

1. Історичні традиції. Герої й боги красномовства.
2. Ораторське мистецтво давнього світу.
3. Античне ораторське мистецтво
4. Красномовство біблійних проповідників.
5. Ораторське мистецтво в Середні віки.
6. Види давнього українського красномовства (Київська Русь). «Слово про похід Ігорів» – зразок високого мистецтва красномовства.
7. Українське красномовство в XIII-XVII ст.
8. Київська школа риторики (XVII-XVIII ст.).
9. Розвиток українського риторичного слова XIX-XX ст.
10. Сучасне красномовство.

Завдання для самостійної роботи

1. З'ясуйте, що таке риторика. Це наука чи мистецтво?
2. Що є предметом риторики?
3. Де і коли зародилася риторика?
4. Кого в давньогрецькій міфології вважають музою красномовства?
5. Кого вважали богами красномовства в індійській та єгипетській міфологіях?
6. Як у міфології різних народів утілено уявлення людей про велику роль живого слова?
7. Хто такі логографи? Яку функцію вони виконували?
8. У яких сферах суспільного життя застосовувалася риторика в Давній Греції?
9. Які основні завдання ставили перед ораторами в стародавні часи?
10. У чому полягала суть діяльності софістів. Поясніть значення термінів «софізм», «софістика», «софіст»?
11. Які характерні риси ораторської діяльності Платона?
12. Що ви знаєте про діяльність Сократа як оратора?
13. Хто такий Демосфен? Які особливості його ораторського стилю?
14. У чому значення творчої спадщини Аристотеля для розвитку світового ораторського мистецтва?
15. Хто був родоначальником красномовства Давнього Риму?
16. Кого вважають найвідомішими римськими ораторами.
17. Чим відрізняється давньоримське красномовство від давньогрецького?

18. У чому особливість ораторської діяльності Цицерона?
19. Хто такий Юлій Цезар та чим вирізнялася його ораторська діяльність?
20. Яка роль Квінтіліана в розвитку класичної риторики?
21. У чому особливість ораторського мистецтва в добу Середньовіччя та Відродження?
22. Доберіть п'ять висловів про красномовство та прокоментуйте їх.
23. Назвати види давнього українського красномовства.
24. Укажіть, хто був першим великим християнським проповідником у Київській Русі? Проаналізуйте його найвідомішу промову «Слово про закон і благодать».
25. Проаналізувати «золоте слово князя Святослава» та звернення князя Ігоря до дружини (воїнів) як зразки ораторського мистецтва з поеми «Слово про похід Ігорів».
26. Назвіть чинники, які визначили розвиток полемічної літератури в Україні ХУІ-ХУІІ ст.
27. Висвітлити питання про викладання риторики в братських школах та Києво-Могилянській академії. Хто створив перші вітчизняні підручники з красномовства?
28. Назвати сновні твори Й. Галятовського і Ф. Прокоповича та положення риторичних теорій, викладені у їхніх працях.
29. Охарактеризувати діяльність та ораторське мистецтво Феофана Прокоповича.
30. Охарактеризувати сучасне красномовство в Україні. У чому полягає причина зростання інтересу до риторики в суспільстві у нинішній час?
31. Що таке риторика стиснутого кулака і риторика відкритої долоні?
13. Виписати вислови відомих ораторів на теми: «Слово», «Говорити».
32. Підготувати письмове повідомлення про Феофана Прокоповича як оратора, дотримуючись традиційної структури (вступ, виклад, висновок), і виголосити його в аудиторії. Скласти тези праці Ф. Прокоповича «Про похвалу красномовству і, передусім, про його переваги» (Онуфрієнко Г. Риторика. Навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2019).

Література

1. Абрамович С., Чікарьова М. Риторика: Навчальний посібник. Львів: Світ, 2001.
2. Вайдишев В. Риторика: Екскурс в історію вчень і понять. Навч. посібник. Київ, 2003.
3. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. Київ, 1998.
4. Коваленко С. Сучасна риторика. Навчально-практичний посібник. Тернопіль, 2007.
5. Кульч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018.
6. Олійник О. Риторика. Навчальний посібник Київ, 2009.
7. Онуфрієнко Г. Риторика. Навч. посібник. Київ, 2019.

8.Сагач Г. Риторика. Київ, 2000.

9.Франчук В. Молитва князя Ігоря – взірець красномовства. *Слово і час*. 2001. № 7.

Практичне заняття № 2

Роди й види красномовства.

Типи промов за знаковим оформленням та закріпленням

План

1. Ранні та сучасні класифікації красномовства.
2. Академічне красномовство.
3. Політичне красномовство.
4. Судове красномовство.
5. Церковне красномовство.
6. Суспільно-побутове красномовство.
7. Типи промов за знаковим оформленням та закріпленням :
 - а) промови, які читають за конспектом;
 - б) промови, які готують заздалегідь і не вивчають або вивчають напам'ять;
 - в) імпровізовані промови.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте суть ранніх класифікацій красномовства.
- 2.З'ясуйте, у чому різниця між ранніми та сучасними класифікаціями красномовства?
- 3.Окресліть основні ознаки та схарактеризуйте мовні засоби
 - 1) академічного красномовства;
 - 2) соціально-політичного красномовства;
 - 3) дипломатичного красномовства;
 - 4) судового красномовства;
 - 5) соціально-політичного красномовства;
 - б) церковно-богословського красномовства.
- 4.Які форми діалогу зі слухачами використовують академічні оратори?
5. Назвіть засоби масового тиражування політичної промови в сучасних умовах.
6. Поясніть, яку роль у різних жанрах суспільно-побутового красномовства відіграє імпровізаціо-емоційне начало, гумор тощо?
- 7.Визначте, які з поданих нижче тем, об'єднаних поняттям «родина», органічно належать до того чи іншого виду красномовства:
 - 1) Шлюб як святе таїнство.
 - 2) Сім'я як ланка суспільного організму.
 - 3) Моя родина.
 - 4) Чи вигідні Україні шлюби між представниками різних рас та

націй?

5) Гадюче кубло.

6) Демографічне обличчя сучасної родини: минуле, сучасне, майбутнє.

8. Придумайте ювілейні слова (або тости) для ситуацій: а) день народження вашого приятеля; б) ювілей вашого керівника (начальника).

9. Підготуйте та оприлюдніть огляд політичних подій або науковий огляд (повідомлення) на тему своєї науково-дослідницької роботи.

10. Відповідно до таблиці «Роди й види красномовства» з навчального посібника Л. І. Мацько, Л. В. Кравець «Культура української фахової мови» наведіть зразки промов різних видів, які вам запам'яталися.

Рід професійної публічної мови	Види публічної мови
Академічне красномовство	наукова доповідь, лекція, науковий огляд, наукове повідомлення, науково-популярна лекція.
Соціально-політичне красномовство	звітна доповідь на зборах (конференції, з'їзді), доповіді на соціально-політичні, політико-економічні, соціально-культурні, морально-етичні теми, парламентський виступ, мітингова промова, військово-патріотична промова, агітаційна промова, політичний гляд.
Дипломатичне красномовство	промови на міжнародних та міждержавних конференціях, зборах, засіданнях, зустрічах тощо.
Судове красномовство	промова державного обвинувача, захисна (адвокатська) промова, самозахисна промова, промова громадського обвинувача, промова громадського захисника, промова цивільного позивача.
Соціально-побутове красномовство	ювілейна промова, застільне слово, похоронна промова
Церковно-богословське красномовство	проповідь, різні види лекцій у духовних семінаріях і академіях; промова на соборах, присвячених теологічним проблемам, тлумаченню тих чи тих канонів, апостольських послань тощо.

11. Визначте, який тип промов за знаковим оформленням та закріпленням найдоцільніше використати в кожній із ситуацій?

а) виступ по радіо;

б) відкриття меморіальної споруди;

в) свідчення на суді;

г) виступ на урочистих зборах колективу;

- д) виступ на підтримку політичної партії;
- е) виступ на ювілеї;
- є) дипломатичний виступ;
- ж) наукова доповідь.

Література

1. Абрамович С., Чикарьова М. Риторика: Навчальний посібник. Львів, 2001.
2. Вайдишев В. Риторика: Екскурс в історію вчень і понять. Навч. посібник. Київ, 2003.
3. Кульч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018.
4. Мацько Л., Кравець Л. Культура фахового мовлення : [навч. посіб.]. Київ, 2007.
5. Олійник О. Риторика. Навчальний посібник Київ, 2009.
6. Онуфрієнко Г. Риторика. Навч. посібник. Київ, 2019.
7. Сагач Г. Риторика. Київ, 2000.

Практичне заняття № 3

Підготовка та виголошення промови

План

1. Промова як вид мовленнєвої діяльності.
2. Етапи підготовки промови.
3. Тема й мета промови.
4. Добір матеріалу.
5. Композиція промови.
6. Написання тексту промови.
7. Аргументація в промові.
8. Розмітка тексту знаками партитури (рядкові, надрядкові, підрядкові знаки).
9. Розстановка логічних наголосів.
10. Урахування особливостей аудиторії.
11. Виголошення промови перед аудиторією.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти тези праці: Ломоносов М. Коротке керівництво до красномовства (1748) фрагменти за виданням: Олійник О. Риторика. Навчальний посібник Київ, 2009. С. 118-123.
2. Підготувати презентацію промови на одну з тем: «Герой нашого часу», «Людину можна пізнати за тими книжками, які вона читає», «Що таке толерантність?» , «Через терни – до зірок».

3. Поясніть, навіщо ораторові бібліографічні посилання?
4. З'ясуйте, у чому полягає різниця між темою та об'єктом промови?
5. Поясніть, як тема визначається настановою, загальною метою промови?
6. Поясніть роль плану в підготовці промови.
7. Розкажіть про функцію вступу, основної частини та висновків у композиції тексту промови.
8. З'ясуйте, якими способами оратор досягає зацікавлення аудиторії на початку промови.
9. Поясніть, що таке ораторські знаки партитури і для чого вони служать? Назвіть ці знаки та наведіть приклади.
10. З'ясуйте, що таке міркування (хрія), чи можна доповнювати міркування художніми картинками?
11. З'ясуйте, з якого речення краще почати текст, а яким закінчити?
12. Навіщо потрібне ораторові тренування перед виходом до аудиторії? Назвіть способи тренування.
13. Підготуйте та виголосіть одну з промов:
 - а) інформаційну промову («Події в нашій країні», «Культурне життя міста», «Літературні новини» - 5 хв.)
 - б) агітаційну промову;
 - в) вітальну промову;

Література

1. Абрамович С. Мовленнєва комунікація: [підручн.]. Київ, 2004.
2. Абрамович С., Чікарьова М. Риторика: Навчальний посібник. Львів, 2001.
3. Кавера Н. Практикум з риторики: навч. посібник. Київ, 2014.
4. Коваленко С. Сучасна риторика: навчально-практичний посібник. Тернопіль, 2007.
5. Кульч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018.
6. Лісовський П. Суспільна риторика. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2018.
7. Онуфрієнко Г. Риторика. Навч. посібник. Київ, 2019.
8. Хміль Ф. Ділове спілкування [навч. посібн.]. Київ, 2004.
9. Чмут Т. Етика ділового спілкування : [навч. посібн.]. Київ, 2002.

Практичне заняття № 4

Культура оратора

План

1. Основні ознаки мовної культури промовця (правильність мовлення, точність і логічність мовлення, чистота мовлення, доречність мовлення, достатність і ясність мовлення).

2. Техніка мовлення: дихання, голос, дикція.
3. Логіка мовлення.
4. Зовнішній вигляд і поведінка оратора.
5. Вихід до слухачів.
6. Поза, погляд, жестикуляція, міміка, голос, оратора.

Завдання для самостійної роботи

1. Підберіть висловлювання про мову, культуру мовлення, зв'язок мови і мислення.

2. Випишіть з усмішок Остапа Вишні десять речень з русизмами та поясніть їх уживання.

3. Складіть речення з однорідними підметами, присудками, означеннями, додатками й обставинами, уникаючи логічних порушень.

4. Запишіть відомі вам перифрази, поясніть функції перифраз, їх стилістичну маркованість.

5. Виправте граматико-стилістичні помилки в наступних реченнях:

Добра людина – це котра думає насамперед про інших. Київ – це буде столиця України. Юність – це коли вам двадцять. Вулиця Франка – це де тролейбусна зупинка. Горілка – це буде алкогольний напій. Гарні книги – це які примушують замислитися.

Поясніть, у чому полягають стильові недоречності такого тексту:

Високоповажна подруго! Цим листом довожу до твого відома, що налаштувалась вже була до тебе, а тут – телеп кота в борці! – okazія: профком дає путівку, яка горить. Отож, начувайся, будь здорова й не кашляй. Бажаю тобі ясного неба, щастя і здоров'я, кавказького довголіття, радості буття і грошей шапку. Твоя вірна колежанка Оксана.

Приведіть цей текст до певної стилістичної однорідності.

6. З'ясуйте, чи логічно побудовані наведені конструкції, чи нормативні вони граматично.

Трохи синюватий, децо звичайнісінький, дуже здоровенний, сильно зеленуватий, децо дорогуватий, дуже білесенький, трохи задовгий, сильно довгуватий, суха вода, сухий спирт, мокра вода, занадто добрий, трохи солодкуватий, солодкувато-кислий.

7. Поясніть, чи промова обов'язково має бути насичена емоціями? Чи може оратор зовсім обійтися без емоцій? Чи є емоція інформаційним моментом?

8. Поясніть суть таких основних ознак мовної культури мовця: правильність мовлення оратора; точність і логічність мовлення; багатство та різноманітність мовлення; чистота мовлення; доречність мовлення; достатність і ясність мовлення

9. З'ясуйте, що таке індукція та дедукція. Наведіть приклади.

10. Поясніть суть таких законів логіки: закон тотожності; закон протиріччя; закон виключеного третього; закон достатньої підстави. Чи може оратор порушувати ці закони?

11. Поясніть суть основних видів логічних помилок: підміна тези («Вивчати

логіку не треба, бо можна без неї прожити»); недоведена основа доказу («Пора відкинути церковну мораль як застарілу»); визначення невідомого через інше невідоме («Атман – це індивідуальна проява Брахмана»); подання визначення через заперечення («Трамвай збудувати – це вам не ішака купити» І.Ільф та Є.Петров); «коло» в доказі («Чи втрачав ти роги? Ні? Отже, ти їх маєш»); неврахування полісемії слова («Чи будемо ми сьогодні ввечері дивитися фільм? – Подивимось»); об'єднання неспіввідносних понять («Цей чоловік має прекрасні жінку й авто»); повторення доказу (тавтологія) («Цього не може бути, бо такого не може бути»); поспішні висновки після недбалого перерахування фактів («Оскільки поруч зі слідами багатьох первісних людей часто знаходять рештки людиноподібних істот, це означає, що саме ці істоти розводили багаття»); модель після цього, отже, по причині цього («Після ворожіння про дощ пішов дощ. Отже, ворожіння безперечно було причиною дощу»); нерозрізнення об'єктів дії («Іван сирота. Його батько помер, коли йому було 26 років»).

12. Які вимоги до мови оратора?

13. Розкрийте значення голосу для читця.

14. Що значить «поставити голос»?

15. Поясніть і продемонструйте правильну артикуляцію голосних і приголосних звуків.

16. Прочитайте скоромовки, правильно розподіливши в них дихання.

17. Розкрийте, у чому суть психологічної налаштованості аудиторії?

18. Поясніть, як оратор мусить враховувати бажання та сподівання людей?

19. Доведіть, що питання входу до аудиторії потребує особливої уваги?

20. Поясніть, як ораторові слід контролювати свій погляд?

21. Назвіть різновиди жестів. Який вид жестів найбільше пасує ораторові?

22. Назвіть прийоми для подолання «нав'язливої» (нервовної) жестикуляції та загалом нав'язливих станів?

23. Проведіть репетицію входу до аудиторії зі своїми товаришами. Відзначайте один в одного всі можливі недоречності (заціплення, скутість жестів, незграбну поставу, кам'яне обличчя, переляканий погляд, невпевнену або занадто швидку ходу тощо).

24. Спробуйте сконцентрувати свій погляд на якомусь об'єкті. Вирахуйте, скільки часу ви можете тримати погляд зафіксованим. Якщо вам вдається фіксувати погляд протягом 5-10 хвилин, вважайте, що ви цією вправою оволоділи.

25. Спробуйте «намалювати» очима величезну плоску цифру 8 (яка наче лежить ребром до вас) на рівні очей аудиторії, коли ви виступаєте. У вас має створитися враження, що ви зустрілися очима з кожним із присутніх. Повторюйте цей прийом час від часу під час промови.

26. Спробуйте «змалювати» жестами (без слів) перед товаришем такі ролі: сліпий, кишеньковий злодій, гонорова особа, старий чоловік (жінка), невпевнена в собі особа і т.д. Нехай ваш товариш вгадає, кого ви зобразили.

27. Проілюструйте жестами та мімікою наступний текст: «Пече мене сором на саму згадку. Одного разу ...так, одного разу – і більш ніколи. Одного разу

я озирнувся, бо чув на плечах слід чужих очей, слизький, холодний. Щось ішло за мною. Якесь пальто. Я звернув. Воно. Пішов тихіше. Так само. Став біля дерева. Здається, стало. Чи озирнулось? Ні. Я пішов швидше. Так наче бігло. Може, то серце? Хто його знає... Це дратувало. Набрался ваги, вернув назад, просто на нього. Стрілись очима. Мої байдужі, невинні, спокійні, а в нього гострі, як голка, й лукаві. В куточках сміх. Ну, добре. Що ж далі? Ти хитрий, я теж не менше. Натягнув нерви, як снасті у бурю, і йду. Здається, одстало. Чи озирнутись? Ні. Свищу. Байдуже (М. Коцюбинський).

Література

1. Абрамович С., Чікарьова М. Риторика: Навчальний посібник. Львів, 2001.
2. Кавера Н. Практикум з риторики: навч. посібник. Київ, 2014.
3. Коваленко С. Сучасна риторика. Навчально-практичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2007.
4. Кульч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018.
5. Лісовський П. Суспільна риторика. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2018.
6. Олійник О. Риторика. Навчальний посібник Київ, 2009.
7. Мацько Л., Мацько О. Риторика: Навч. посібник. Київ, 2003.
8. Онуфрієнко Г. Риторика. Навч. посібник. Київ, 2019.
9. Чулінда Л., Паримський І. Риторична майстерність. Посібник. Київ, 2000.

Практичне заняття №5

Форми спілкування людей у колективі: бесіда, дискусія, нарада, телефонна розмова

План

1. Суть поняття «полеміка», «ділова бесіда», «дискусія».
2. Правила ведення полеміки.
3. Види бесід, правила ведення ділової бесіди.
4. Дискусія як один із видів суперечки.
5. Правила організації та ведення дискусії.
6. Нарada як форма спілкування: класифікація, вимоги до керівника, правила учасників, правила проведення наради.
7. Телефонна розмова як форма спілкування. Правила ділового телефонного спілкування.
8. Імідж ділової людини.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть основні вимоги, яких слід дотримуватись під час дискусії.

2. Оберіть теми та підготуйте зразки проведення полеміки, суперечки, диспуту.

3. Прочитайте формули мовного етикету, якими супроводжується знайомство. Усно змодельуйте ситуації знайомства, використовуючи подані формули ввічливості.

Дозвольте відрекомендуватися... . Мене звать... . Моє ім'я... , моє прізвище... . Дозвольте представити (відрекомендувати Вам Дозвольте познайомити Вас із... . Знайомтесь, це... . Познайомте мене, будь ласка, з ... Дуже радий з Вами познайомитись... . Дуже приємно... .

4. Складіть три телефонні розмови: а) абоненти: студенти-одногрупники – товариші; б) абоненти: батько – син; в) абоненти: викладач – студент.

5. Утворіть від наведених власних імен форму кличного відмінка, використайте їх під час моделювання телефонної розмови: *Андрій Антін, Богдан, Богдана, Валентин, Валентина, Валерій, Валерія, Галина, Галя, Ілля, Ігор, Наталія, Наталя, Олег, Юлія, Юрій.*

6. Підготуйте презентацію на тему: «Імідж ділової людини».

Література

1. Абрамович С. Мовленнєва комунікація: [підручн.]. Київ, 2004.
2. Кавера Н. Практикум з риторики: навч. посібник. Київ, 2014.
3. Коваленко С. Сучасна риторика: навчально-практичний посібник. Тернопіль, 2007.
4. Кульч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018.
5. Онуфрієнко Г. Риторика. Навч. посібник. Київ, 2019.
6. Томан Іржі. Мистецтво говорити. Київ, 1986.
7. Хміль Ф. Ділове спілкування [навч. посібн.]. Київ, 2004.
8. Чмут Т. Етика ділового спілкування : [навч. посібн.]. Київ, 2002.

Практичне заняття №6

Виразне читання як мистецтво слова в педагогічному процесі. Техніка мовлення. Логіка мовлення

План

1. Основні вимоги до виразного читання вчителя-словесника.
2. Поняття про техніку мовлення. Мовленнєвий апарат (органи дихання, голосотворення, артикуляція), професійно-гігієнічні вимоги до нього. Вироблення навичок грудно-черевного дихання. Особливості дихання під час розмови і виразного читання. Виконання вправ.
3. Голос. Основні його властивості. Вправи на розвиток позитивних властивостей голосу. Виконання вправ.

4. Дикція і її значення у процесі виразного читання. Вправи на артикуляцію голосних і приголосних звуків.
5. Інтонація.
6. Мовні такти, їх значення для процесу читання, мовлення.
7. Паузи.
8. Логічні наголоси. Емоційна функція наголошених слів.
9. Темп мовлення.
10. Позамовні (рухові) засоби виразності (поза, жести, міміка).

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте зміст поняття «техніка мовлення».
2. Поясніть значення правильного дихання для читця.
3. Які є типи дихання?
4. Розкрийте значення голосу для читця.
5. Які ви знаєте вправи на розвиток сили, висоти і швидкості вимови?
6. З'ясуйте значення дикції у професійній підготовці вчителя.
9. Прочитайте скоромовки, правильно розподіливши в них дихання.
10. Наведіть приклади порушення орфоепічних норм.
11. Виконати, тримаючи праву руку на верхній частині живота, а ліву – на нижніх ребрах (з метою контролю за глибиною дихання), такі **тренувальні вправи:**

1. Вдихнути наявне в легенях повітря (губи «трубочкою»).
2. Вдихнути через ніс на рахунок 1-2-3 (діафрагма опускається, верхня частина живота напинається).
3. Розширити грудну клітку, «розсуваючи» ребра (1 сек.).
4. «Підтягти» нижню стінку живота (1 сек.).
5. Затримати дихання (1 сек.).
6. Видихнути через рот на рахунок 1-2-3-4-5.
7. Зробити короткий вдих ротом і носом, видихнути на рахунок 1-2-3-

4-5; знову короткий вдих – видихнути на рахунок 6-7-8-9-10; вдих – видих 11-12-13-14-15; вдих – видих 16-17-18-19-20. Повторити кілька разів. Поступово повітря можна затримувати довше, видихаючи на рахунок 1 – 7, 8..., домагаючись, щоб вистачало повітря на цей (і довший) рахунок.

8. Простежити, вимовляючи наведені фрази, за паузами в диханні, тривалістю видиху, правильним реберно-діафрагмовим диханням.

1. О, скільки сліз над нею зливо струмками синього дощу... І скільки порошу копитом збито на нелегкім її шляху (Авт.).

2. Як тебе на голос не впізнати, земле, зореносице моя?! (М.Рильський).

3. Хто може випити Дніпро, хто властен виплескати море?! (М.Рильський).

4. Там, де Ятрань круто в'ється, з-під каменя б'є вода, там дівчина воду брала, чорнобрива й молода (Нар. пісня).

5. Тебе ношу я в грудях і в невсипущому мозку – мою найкращу з дум наземних, любов й жагу мою палку (М.Рильський).

6. Жили-були на світі дід і баба, і була в них курочка Ряба (Казка).

7. *На дворі – трава, на траві – дрова. (Скоромовка).*

8. *Зимовий вечір, закуривши люльку, розсипав зорі, неначе іскри, пустив хмарки, мов кільця диму, і, проскрипівши чобітьми, шепнув морозам, щоб готували вікна, ліси вбирали у білий іній та готували йому постіль (В.Симоненко).*

9. Промовити фрази «Добрий день!», «Будьте здорові!», «Як себе відчуваєте?», «Сьогодні почнуться заняття», змінюючи їх мелодіку: відхиляючи голос вгору, вниз, встановлюючи його на середньому регістрі, а потім у зворотному напрямку.

10. Промовити звуки [і] - [е] - [а] - [о] - [у] - [и], а потім поміняти їх розташування [а] - [о] - [у] - [и] - [е] - [і]. Вимовляти повільно, плавно, щоб губи і щелепи, закінчуючи попередній звук, самі настроювались на вимову наступного.

11. Прочитати тексти, стежачи за правильною вимовою приголосних і голосних звуків.

*I. Ой не стелися, хрещатий барвінку,
Ой по крутій горі.*

*Гей, не втішайтесь, злії воріженьки,
Та й пригодонці моїй.*

*Бо моя пригода – козацька врода,
Так, як рання роса:*

*Що й вітер повіє, сонечко пригріє,
Роса на землю впаде.*

*Що вітер повіє, сонечко пригріє,
Роса на землю впаде.*

*Так моя неслава – людська поговорка
Тоді марно пропаде (Нар.пісня).*

*II. Вона співа, що згинули морози,
Що сонце вже засяло в небесах,
Щоб висушить усі блискучі сльози,
Що ще тремтять на траві і квітках.*

*Воно зійшло і сльози розтопило,
І в мене теж немає сліз гірких,
Бо сонце й їх ласкаво обсушило
І перед їм у серці біль затих.*

І про одно я сонце ще благаю:

Ой, обсуши ти сльози всі до краю

Усім смутним на всій землі смутній:

Щоб піднялись затоптанії сили

І щоб весні всі душу відчинили.

Життям новим щоб жити могли у їй! (Б.Грінченко)

12. Прочитати тексти, проаналізувати повнозвучність, мелодійність, діапазон, злетність і висотність його голосу, визначити завдання, які

сприятимуть поліпшенню голосових якостей. Ці ж вправи проробити з допомогою колеги і щодо свого голосу.

I. Диктатори, королі, імператори,
Мліючи в димі хвальби,
Роззявляли пащі, мов кратери,
І гукали:
Ми – символ доби.
Банда кривляк для втіх.
Щоб мати, що повечерять,
Годувала холуйством їх.
Ідоли обслинені, обціловані
Ішли величаві в своїй ході.
А поруч вставали некороновані
Корифеї і справжні вожді.
Вставали Коперники і Джорджоне,

- Хто не з нами, той проти бога.
- Хто не з нами, той проти всіх.
І сипались лаври убогі
До кущих кривавих ніг.
Нікчемна продажна челядь,
Шевченко підводив могутнє чоло,
І біля вічного їхнього трону
Лакузи жодного не було,
Бо, щире, високе небо
Не підмалюєш квачем,
Бо величі справжній не треба
Спиратись на плечі нікчем
(В.Симоненко).

II. Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що вній є щось не земне, а небесне.

Щось наче свердлить там небо, наче стружить метал, а вниз падають тільки дрібні, просіяні згуки. Ниви шумлять навколо і заважають. Жену від себе голоси поля, і тоді на мене, як дощ, спадають небесні. Тоді пізнаю. Се жайворонки. Се вони, невидимі, кидають з неба на поле свою свердлячу пісню. Дзвінку, металеву й капризну, так що вухо ловить і не може зловити її переливів. Може, співає, може, сміється, а може, зайшлося від плачу.

Чи не краще сісти тихенько й заплющити очі? Я так і зроблю. Сідаю. Круг мене темно. Блискають тільки гострі, колючі згуки і дрібно сиплеться регіт на металеву дошку, як шріт. Хочу спіймати, записати в пам'яті – і не виходить. От-от, здається... Тью, тью, ті-і-і... Ні, зовсім не так. Трійю тіх-тіх... І не подібно.

Як вони оте роблять, цікавий я знати? Б'ють дзьобами в золото сонця? Грають на його проміннях, наче на струнах? Сіють пісню на дрібне сито і засівають нею поля?..

А згори сипле та й сипле... витрушує душу з дзвіночків, струже срібні дошки і свердлить крицю, плаче, голосить і сіє регіт на дрібне сито... (М.Коцюбинський).

13. Поясніть, у чому важливість мовного такту для процесу читання? Поясніть зумовленість поділу.

14.З'ясуйте, що таке пауза, назвіть її різновиди.

15.Поясніть значення інтонації для вираження думки.

16.З'ясуйте, що треба для того, щоб зрозуміти всю складність інтонації?

17.Розкрийте значення засобів логіко-емоційної виразності читання для професійної підготовки вчителя і чому?

18.Дайте визначення психологічної паузи, розкрийте її значення і функціонування.

19. Поясніть, чим зумовлюється потреба психологічної паузи і що при цьому потрібно знати.
20. Розкрийте зміст і значення різновидів психологічної паузи як стимулів до правильного її визначення і відтворення.
21. Обґрунтуйте важливість логічних наголосів для вираження змісту фрази.
22. Обґрунтуйте емоційну функцію наголошених слів як одного з важливих компонентів засобу розкриття і відтворення емоційного заряду тексту.
23. Поясніть, що треба знати і вміти читцю для того, щоб досконало оперувати емоційною функцією наголошених слів у процесі читання, мовлення?
24. Обґрунтуйте значення мелодики для вираження змісту фрази і передачі змісту тексту в цілому.
25. Обґрунтуйте значення темпу для процесу читання, мовлення вчителя-читця під час читання?
26. З'ясуйте, яке значення мають позамовні засоби виразності читання для відтворення змісту тексту?
27. Поясніть, якою повинна бути поза вчителя-читця під час читання?
28. Розкрийте значення міміки для процесу читання і як вона зумовлюється.
29. З'ясуйте, якою повинна бути жестикуляція вчителя?
30. Прочитати речення відповідно до основних правил розставлення логічних пауз.

Так мати сиділа на скелі, втопивши очі в провалля, а біля неї бавилась дитина, весело щебетала, сіпала її за одіж, топталась по сукні, по ногах (І.Липа. Мати).

Нині, в наш час, ця краса сягнула нових істинних висот найперше в набутках культури – колись на Закарпатті розвиток її так нагадував джерела, що ніяк не можуть пробитися на поверхню і в собі віддзеркалити небо з сонцем, зорями і, звичайно, місяцем... (І.Чендей. Із листа до П.Перебийноса 20. XII. 80).

31. Продемонструйте різні зміни інтонації (радість, захоплення, здивування, розчарування, схвильованість) на таких прикладах:

*Вийшли вранці ми.
Дивне місто проти сонця!
Всі взолочені віконця...
Ні, такої ще зими
Не стрічали ми (П.Тишина).*

Приходить дід додому, аж глядь: нічого нема, стоїть та сама стара хата і баба коло неї. Казка про липку й зажерливу бабу (Українська народна казка).

І діти, мов згряя горобців, знялися з місця і полопотіли вулицею (М.Коцюбинський).

32. У нижчеподаних прикладах укажіть на розділові знаки, які, на вашу думку, не відповідають паузам, обґрунтуйте їх і скажіть, що робити в сумнівних випадках.

А шторми на морі бувають такі великі, що хвилі, як гори, котяться.

Та якби не Олеся, мабуть, жоден із них не встиг би спинити. Але, на щастя, дівчинка наздогнала-таки коляску....

«Бачиш, Стасю, який твій товариш акуратний, ввічливий».

Жінка розповіла, що її повинні б зустріти, але, видно, телеграми не отримали.

«Та от, от», – жінка показує на свою хату.

Не клюй, курко, крупку, не кури, котику, люльку.

«О, так-так, виходить, автоматник!».

То оце вітер повійне, а колодочка: стук-стук-стук!

«Ой, щось не так воно».

«Ох, дитино моя люба!».

33. Поясніть, як зміниться зміст речення за відсутності ком у них. Прочитайте речення у варіантах зі збереженням потрібних пауз.

«На галявині, між кущами, дзюркотіло джерельце. На галявині між кущами дзюрчало джерельце».

«Добре, зробимо. То як вирішимо?»

«То як, вирішимо? То як вирішимо?»

«Що, болить? Що болить?»

«Її, пісню, хвалили всі. Її пісню хвалили всі».

«Як? Ти живий лишився? Як ти живий лишився?»

«Енею! Годі вже журитись. Енею годі вже журитись».

34. Прочитайте текст, вдумайтесь у його зміст і визначіть місце психологічної паузи, яка впливає з характеру почуттів і ситуацій, а також і тих пауз, які не є чітко вираженими, але за змістом можливі.

Якось обернулась Харитя назад, щоб покласти нажатую жменьку, глянула навкруги – і страх охопив її. Адже вона одна на ниві! Ану, який страх вискочить із жита і задушить її! Раптом – фуррр!.. Перепелиця пурхнула перед самою Харитею і, тріпочучи короткими крилами, ледве перенесла на кілька ступнів своє тяжке, сите тіло. Серце закалатало Хариті в грудях з переляку; далі наче спинилось, і Харитя скам'яніла на місці. Однією рукою стиснула жменьку жита, другою – серп. Лице пополотніло. Здорові сині очі з жахом дивилися в жито. За хвилинку Харитя трохи відійшла. Серце знов застукало в грудях (М. Коцюбинський).

39. Визначіть і поясніть тривалість позначених у тексті пауз. На окремих прикладах тексту поясніть також зміни змісту зі зміною чи неправильним визначенням тривалості пауз.

Задощило. / Захлюпало. / Серпень / випустив серп /

Цвіркун / й перепілочки / припинили концерт. /

Чорногуз / поклонився лугам / і садам. /

Відлітаючи в Африку, / пакував чемодан. /

- Л.Г. Погиба, Т.О. Грибіниченко, Н.В. Кавера, Н.А. Ковальчук, О.В. Кравченко, Г.М. Стельникович. Київ, 2010.
7. Культура фахового мовлення: [навч. посіб.] / За ред. Н.Д. Бабич. Чернівці, 2006.
 8. Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011.
 9. Сорока В. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з курсу «Практикум з виразного читання». Херсон, 2000.

Практичне заняття № 7

Підготовка твору для читання та його аналіз

1. Літературознавчий аналіз твору.
2. Дійовий аналіз твору.
3. Особливості читання творів різних жанрів.

Завдання для самостійної роботи

- 1.Опрацювати відповідний розділ посібника: Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011. С. 178-197.
- 2.З'ясуйте, що треба знати вчителю, щоб підготувати текст для читання та аналізу його з дітьми? Розкрийте значення і послідовність першого етапу роботи над текстом.
- 3.Здійснити аналіз оповідання Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном» (або інше, на вибір): визначення зверхзавдання; характеристика образів; оцінка подій; визначення ролі і типу оповідача; усне переказування як підготовчий етап до правильного інтонування твору; читання тексту.

Література

1. Капська А. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. Київ, 1990.
2. Коваль Г., Захарчук З. Практикум з виразного читання. Навчально-методичний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання», вчителів та учнів початкових класів. Тернопіль, 2014.
3. Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011.
4. Сорока В. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з курсу «Практикум з виразного читання». Херсон, 2000.

Практичне заняття № 8

Особливості виконання прози

План

1. Тема твору. Підтема чи мікротема аналізованого уривка.
2. Авторський задум. Визначення підтексту.
3. Жанр твору.
4. Тип викладу: розповідь, опис, роздум.
5. Стиль, його різновиди, ознаки.
6. Особливості сюжету й композиції.
7. Риторичні чи стилістичні фігури.
8. Тропи та інші засоби виразності.
9. Засоби усної виразності.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати відповідний розділ посібника: Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011. С. 178-197.
2. Чим зумовлюється специфіка виразного читання оповідання?
3. Чим зумовлюється специфіка читання казки?
4. Поясніть особливості виразного читання оповідання від третьої особи. З'ясуйте форми авторської розповіді і передачу експресивності кожної з цих форм.
5. У чому специфіка виразного читання від першої особи?
6. Прочитати уривок підготовленого твору. Здійснити взаємоаналіз виразного читання.
8. Прочитати тексти, визначити провідну думку (тему) та мету її висловлення (ідею), підкреслити мовні засоби вираження їх.

І. Діймав я цікавістю і старого маляра. І той, як завжди, скупо наточуючи безбарвні слова (бо барви беріг для своїх дощечок і полотен), повідав мені дивний переказ. Коли мадяри перевалили через Карпатський хребет і продерлися через сольвівські хащі, то відкрилася їм пречудова долина. Повноводна тиха ріка обнімала її широкими синіми рукавами. І кліпали до сонця облатки чистих озер, повних риби, птиці і рудих щурів. На вольних обширах паслися тучні табуни турів, буйволів і кіз. Тугі трави сягали їм під груди. Дикі винні лози густою павутиною обплітали припнуті акації. Тисові дерева зеленими списами пробивали небо, а дубники сіяли стільки жолудів, що дикі свині спали на них, як на рині. Ласкаве сонце ряхтіло на збруї кудлатих коней кочівників і по-домашньому сюрчали маленікі коники в траві. Дику красу пом'якишували співом птиці.

Міднолиций вождь з рідкими вусами підвівся в стременах і радісно гоїкнув: «Ось ми й прийшли! Тут наша нова батьківщина».

Зачувши свіже м'ясо, перші комонники з телготом понесли на лагідну дичину. Здригнулися стада, тривожно затрубили вожаки-ватаги, скликаючи худобу в ряди, і з безумним тупотом кинулися до річки. Живими вервечками попливли на рятівний берег. Лучники пускали їм навздогін стріли, кидали зашморги і витягували звірів на тверде... З тих часів означили те місце Диким Бродом. (М. Дочинець. Криничар)

П. Коли ж, прокинувшись одного ранку, я побачив за вікнами сніг, усе в мені похолело: як же тепер я піду до школи? У хаті цього ранку журився не тільки я, але й мої батьки. Після сніданку тато одягнувся у кирею з грубого саморобного сукна і сказав:

– Сніг не сніг, а вчитися треба. Підемо, Михайле, до школи, – він узяв мене на руки, вгорнув полами киреї, а на голову надів заячу шапку.

– Як же йому, горопасі, без чобіт? – болісно скривилася мати.

– Дарма, – заспокоїв її батько. – Тепер такий час, що не чоботи головне.

– А що?

– Тепер головне – свіжа сорочка і чиста совість, – посміхнувся батько. –

Правда, Михайлику?

– Правда, – щільно притуляюсь до тата, і ми обоє під зітхання матері

покинули оселю.

Дорогою люди дивувались, що Панас на руках несе в школу сина, деякі школярі на це диво тицяли пальцями, а я мало не заплакав і з жалю, і з тієї радості, що батько не дасть мені покинути науку (М.Стельмах).

10. Прочитати уривок казки (на вибір студента).

Література

5. Капська А. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. Київ, 1990.
6. Коваль Г., Захарчук З. Практикум з виразного читання. Навчально-методичний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання», вчителів та учнів початкових класів. Тернопіль, 2014.
7. Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011.
8. Сорока В. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з курсу «Практикум з виразного читання». Херсон, 2000.

Практичне заняття № 9

Виконання поезії

План

1. Спільне й відмінне в читанні віршів порівняно з іншими жанрами (ритм і розмір при читанні; ритмічність і музичність як засіб передачі емоційно-образного змісту; ритмічні паузи). Темп вірша. Жанрове багатство ліричних творів.
2. Специфіка читання силабічних і тонічних віршів.
3. Визначення виду лірики, з'ясування особливостей твору, що впливають на інтонацію читця. На конкретних текстах розкрити роль ліричного героя, характер ліричного почуття та вплив настрою твору на інтонацію читця.
4. Особливості читання лірики різних тематичних груп (громадянська, філософська, інтимна, пейзажна).
5. Виконання дум, балад, поем.
6. Особливості виконання байки.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте специфіку виразного читання віршів.
2. Яким є першорядне завдання читця віршів?
3. Які специфічні особливості громадянської, філософської, інтимної, пейзажної лірики повинен урахувати читець при підготовці і читанні творів?
4. Прочитати тексти, визначити провідну думку (тему) та мету її висловлення (ідею), підкреслити мовні засоби вираження їх.

*Вмирає все в житті,
та не вмирає слово,
Народжене в крові,
засвічене багрово,
Заплетене в літа,
немов сувора нить,
Із небом розмовля,
з землею гомонить;
Розкущене й рясне,
неначе дуб на вітрі,
Збирає крик чи жаль
в незвіданій палітрі
Людських змагань і душ,
і подвигу, й свавіль,
Як птиці гордий злет,
як серця тихий біль.*

Воно тобі не раз
 вклонялось любо й мило,
Воно тебе в житті
 в заметах поводило,
В колючих таборах
 світилось, як вогонь,
І припадало вніч
 до посивілих скронь.
Ах, слово матері,
 народжене в житті,
Зелене від лугів
 і синє від блакиті.
Жорстоке чи шумне,
 як той бджолиний рій,
Пали, а не в'яли
 цвіти – а не старій! (А.Малишко)

Помилка

Помилялись не тільки люди,
Помилялись навіть святі.
Згадайте: Ісус від Іуди
Мав останній цілунок в житті.

Ми не святі, не боги, а значить,
Не варто втішати себе дарма.
Але, як твій промах
Лиш ворог бачить, –
Друзів у тебе нема! (В.Симоненко)

Ну скажи – хіба не фантастично,
Що у цьому хаосі доріг
Під суворим небом,
Небом вічним,
Я тебе зустрів і не зберіг?
Ти і я – це вічне, як і небо.
Доки мерехтітимуть світи,
Будуть Я приходити до Тебе,
І до інших йтимуть
Горді Ти.
Як це все буденно!
Як це звично!
Скільки раз це бачила Земля!
Але ми з тобою...
Ми не вчні,

*Ми з тобою просто – ти і я...
І тому для мене так трагічно
Те, що ти чиясь, а не моя (В.Симоненко).*

*Цей ліс живий. У нього добрі очі.
Шумлять вітри у нього в голові.
Старезні пні, кошлаті поторочі,
літопис тиші пишуть у траві.
Дубовий Нестор дивиться крізь пальці
на білі вальси радісних беріз.
І сонний гриб в смарагдовій куфайці
дощу напився і за день підріс.
Багряне сонце сутінню лісною
у провіт хмар показує кіно,
і десь на пні під синьою сосною
ведмеді забивають доміно.
Малі озерця блискають незлісно,
колише хмара втомлені громи.
Поїдемо поговорити з лісом,
а вже тоді я можу і з людьми (Л.Костенко).*

5. Підготувати вірш для читання та аналізу. Розписати партитуру та навчитися читати відповідно до вимог наскрізної словесної дії.

І. Посіяла людям
літа свої, літечки житом,
Прибрала планету,
послала стежкам споришу,
Навчила дітей,
як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко –
і тихо пішла за межу.
- Куди ж це ви, мамо?! –
сполохано кинулись діти.
- Куди ви, бабусю? –
онуки біжать до воріт.
- Та я недалечко...
Де сонце лягає спочити.
Пора мені, діти...
А ви вже без мене ростіть.
- Та як же без вас ми?
Та що ви намислили, мамо?
- А хто нас, бабусю,
у сон поведе у казках?
- А я вам лишаю

всі райдуги із журавлями,
І срібло по травах,
і золото на колосках.
- Не треба нам райдуг,
не треба нам срібла і злата,
Аби тільки ви
нас чекали завжди.
Та ми ж переробим
усю вашу вічну роботу.
Лишайтесь, матусю,
навіки лишайтесь. Не йдіть.
Вона посміхнулась,
красива і сива, як доля,
Махнула рукою –
злетіли увись рушники.
«Лишайтесь щасливі», -
і стала замисленим полем
На цілу планету,
на всі покоління й віки (Б.Олійник).

II. Самітно, сирітно під вигином неба...
Хто ми з тобою? Пасерби долі?
Ти ж бо щасливіший, камінь нескреба, -
Вічно сидиш на життєвім престолі.
Нехтуєш навіть нашим вітанням,
Тупо вдивляєшся в простір стооко,
Мовби очікуєш завше світання,
рушення гір, кам'яного потоку...
.....
Правда, не знаємо, камене, й хто ти?
В землю углибивсь ти дужче, ніж суцї, -
Чуєш всі здвиги, всі сотрясіння...
Став я на тебе – розгледіть грядуще
Та й захолов, скам'янів в онімінні (П.Мовчан).

6.Здійснити перший етап (літературознавчий) аналізу віршів. Розкрити естетичне значення творів. Продемонструвати ваше розуміння підтексту слів і фраз, усього твору в наведених текстах.

Кривда

*У Івася немає тата.
Не питайте тільки, чому
Лиш від матері ласку знати
Довелося хлопчині цьому.*

*Він росте, як і інші діти,
І вистрибує, як усі.
Любить босим прогоготіти
По ранковій колючій росі.*

*Любить квіти на луках рвати,
Майструвати лука в лозі,
По городу галопом промчати
На обуреній гнівній козі.*

*Але в грудях жаринка стука,
Є завітне в Івася одно –
Хоче він, щоб узяв за руку
І повів його тато в кіно.*

*Ну, нехай би смикнув за вухо,
Хай нагримав би раз чи два, –
Все одно він би тата слухав
І ловив би його слова...*

*Раз Івась на толоці грався,
Раптом глянув – сусіда йде.
– Ти пустуєш тут, – озвався, –
А тебе дома батько жде.*

*Біг Івасик, немов на свято,
І вибрикував, як лоша,
І, напевне, була у п'ятах
Пелюсткова його душа.*

*На порозі заляк винувато,
Але в хаті – мама сама.
– Дядько кажуть, приїхав тато,
Тільки чому ж його нема?..*

*Раптом стало Івасю стидно,
Раптом хлопець увесь поблід –
Догадався, чому східно
Захіхікав сусіда вслід.*

*Він допізна сидів у коноплях,
Мов уперше вступив у гидь,
З оченят, від плачу промоклик,
Рукавом витирав блакить.*

*А вночі шугнув через грядку,
Де сусідів паркан стирчав,
Вибив шибку одну з рогатки
І додому спати помчав...*

*Бо ж немає тим іншої кари,
Хто дотепи свої в іржі
Заганяє бездумно в рани,
У болючі рани чужі... (В.Симоненко).*

Перехожий

*Як він ішов!
Струменіла дорога,
Далеч у жадібні очі текла.
Не просто ступали –
Співали ноги,
І тиша музику берегла.
Як він ішов!
Зачарований світом,
Натхненно і мудро творив ходу –
Так нові планети грядуть на орбіти
З шаленою радістю на виду!
З шаленим щастям і сміхом гарячим,
З гімном вулканним без музики й слів!
Як він ішов!
І ніхто не бачив,
І ніхто від краси не зомлів.
В землю полускану втюпився кожен,
Очі в пилюці бездумно волік...
Раптом –
Шепіт між перехожих:
– Що там?
– Спіткнувсь чоловік...
Одні співчували йому убого,
Інші не втримались докорять:
– Треба дивитись ото під ноги,
Так можна голову потерять... –
Трохи в футболі пограли словами,
Обсмакували чужу біду.
А він знову йшов.
І дивився прямо.
І знову
Натхненно творив ходу (В.Симоненко).*

Література

1. Капська А. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. Київ, 1990.
2. Коваль Г., Захарчук З. Практикум з виразного читання. Навчально-методичний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання», вчителів та учнів початкових класів. Тернопіль, 2014.
3. Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011.
4. Сорока В. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з курсу «Практикум з виразного читання». Херсон, 2000.

Практичне заняття № 10

Мистецтво виконання драматичного твору

План

1. Попередня самостійна робота над п'єсою: з'ясування історії написання, ідейної спрямованості, сценічного втілення; вироблення власного погляду на п'єсу, на її проблеми і образи.
2. Підготовка партитури окремих сцен.
3. Читання п'єси однією особою. Міра перевтілення читця. Зіставлення читацького та ігрового монологу.
4. Читання п'єси в особах. Проникнення у психологію персонажів, усвідомлення відкритих і прихованих мотивів їх вчинків, поведінки. Своєрідність спілкування.
5. Роль перевтілення при виконанні монологу, діалогу, окремих сцен.
6. Виконання студентами сцен із різних п'єс.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати сцени з творів.
«Лісова пісня» Лесі Українки (уривок за вибором студентів).
«Золоті соняшники» (уривок з історичної драми «Павло Полуботок» Костя Буревія)

Золоті соняшники

Петропавлівська фортеця. Одинокa камера. Просто – двері; в кутку біля дверей – «парашика»; ближче до глядачів: з одного боку ліжка, з другого стіл і стілець.

Полуботок хворий; він лежить на ліжку, підвісивши голову і напружено думає, щось обраховує на пальцях. Грають куранти.

ПОЛУБОТОК. Сьогодні вісімнадцяте... Через тиждень – Різдво...
(Опускає голову і лежить хвилину непорушно).

В коридорі чути брязкіт ключами.

ТЮРЕМНИЙ НАГЛЯДАЧ. (Брязкаючи ключами, одчиняє двері й увиходить) У-кху, кху, кху...

За дверима видко дяка, лікаря.

ПОЛУБОТОК. Хто там?

НАГЛЯДАЧ. Це я. Там прийшов дяк Родостанов, питає, чи не сердитимешся, коли він до тебе зайде?

ПОЛУБОТОК. Чому ж йому у в'язня питатися?

Наглядач виходить; за дверима шепіт, повторюється Полуботкова фраза. Знов одчиняються двері, увиходять дяк Родостанов і лікар-німець.

РОДОСТАНОВ. Здрастуй, Полуботок! А я тобі новину радісну приніс.

ПОЛУБОТОК. Яку новину (Підводить голову).

РОДОСТАНОВ. Государ жалкує за тобою!.. Почув, що ти хвораєш – лікаря свого прислав. От і лікар!

Лікар мовчки киває головою.

ПОЛУБОТОК. Царський лікар мені не пособить!

РОДОСТАНОВ. Ні, пособить... Обов'язково пособить! Він у нас хороший лікар! (До лікаря). Карло Іванович, подивися, допоможи пану Полуботкові!..

Лікар мовчки підходить до Полуботка, нахилиється.

ПОЛУБОТОК. Мені не треба лікаря! (Лікар одходить набік). Скажи цареві, що у нього немає сили мені допомогти.

РОДОСТАНОВ. Та хіба ж я посмію йому так сказати? Карло Іванович, ану вийди за двері!..

Лікар виходить.

Слухай, Полуботок! Государя дуже хвилює твоя хвороба. Повинися перед государем... (Полуботок одгетькує його рукою). Повинися, прошу тебе! Ти ж знаєш, який він? Одне слово йому скажи, тільки одне! І він тебе на руках носитиме!.. Скажи ж. Ну, кивни мені головою, що згоден.

ПОЛУБОТОК. У мене перед ним вини немає.

РОДОСТАНОВ. Та хоч і немає, а ти повинись.

Полуботок мовчки робить знак, щоб той не докучав. Дяк виходить. І знов за дверима чути шепіт: «вини немає». Павза, одчиняються двері й увиходять: Петро, а за ним дяк, лікар, наглядач.

ПЕТРО. (Озирає камеру) Де ти тут? Здрастуй, Полуботок!

Полуботок підводить голову.

ПОЛУБОТОК. Це ти, царю?

ПЕТРО. Я, я... а ти лежи, не підводься. Та як же погано ви йому намостили!.. (До наглядача). Принеси подушку йому в глови! (Наглядач вилітає в коридор). Повітря погане. Вірні слуги не вміють догадатися... Скрізь самому треба доходити... (Наглядач вертається з подушкою). (Родостанову). Допоможи йому... (Дяк і наглядач підміщують подушку). Вище, вище... так... добре; тепер не треба буде і підводитись...

Робить знак до дяка й інших, щоб вони вийшли. Вони виходять. Петро поволі сідає на стільці. Потім встає, підходить до ліжка, бере за руку Полуботка, лічить пульс і знов сідає.

ПЕТРО. Важко захворів?

ПОЛУБОТОК. Важко.

ПЕТРО. У тебе серце болить?

ПОЛУБОТОК. Серце.

ПЕТРО. Дуже велика вага на ньому лежить. Треба цю вагу зняти.

ПОЛУБОТОК. А не так серце, як голова.

ПЕТРО. І голова болить дуже? *(Встає, кладе руку на Полуботкову голову, потім мовчки сідає).*

ПОЛУБОТОК. Ні, голова не дуже... тільки мозок страшенно напружений... і все одно думає. Удень, уночі, кожної хвилини – все про одно, про одно...

ПЕТРО. Ну, нічого, нічого... Відпочинь трохи. Це все такі хвороби, що пройдуть... пройдуть... Я тебе звільню; мої лікарі тебе вилікують; ти зовсім одужаєш і повернешся на Україну, а там сонце, свої люди... Там ти й забудеш, що хворав колись у моєму парадизі. Тут усі хворіють, повітря таке.

ПОЛУБОТОК. Ти нагадав мені про Україну, царю... А мені сьогодні снилося, неначе зацвіли соняшники на Україні... А ти прийшов із драгунами і наказав їм рубати соняшники... Драгуни рубають, а з соняшників кров іде!.. Я прокинувся і знов почав думати, думати...

ПЕТРО. Про що ти думаєш?

ПОЛУБОТОК. Про політику українських гетьманів.

ПЕТРО. А ти кинь про це думати. Тепер уже кінець твоїм думам сумним: ти знаєш, я прийшов мирися з тобою? Я люблю таких, як ти – розумних і чесних! Таких небагато у моїй державі, понеже хоч і обширна та дика нелюдима єсть держава російська. Людишки все дрібні і своєкорисні... А чесні і непідкупні у тюрмі гниють: не хочуть розділити зі мною відповідальність за кров... І я несу цю відповідальність сам, несу вагу важчу, ніж ти, Полуботок! Ти все знаєш про Ольошеньку, синочна мого першородного? Яка ж вага мені після цього залишилася? А зараз ти, Полуботок... хочеш збільшити мою вагу. Але ж у Ольошеньки розуму бракувало, а ти брат мені рідний не тільки силою, а й розумом: ти розумієш мене! Полуботок! Кидай невірницьке ліжко своє, поїдемо до сенату, станемо перед сенаторами і ти скажеш, тільки одне слово скажеш, що не зрозумів государя свого... Та й поїдеш тоді до Глухова гетьманом... не наказним, а справжнім, моїм заступником, ясновельможним гетьманом усієї України!

ПОЛУБОТОК. А Малоросійська Колегія?

ПЕТРО. І Колегія при тобі буде, – ти ж і президентом її будеш.

ПОЛУБОТОК. А буде скликана військова рада? А залишиться право вибирати гетьмана вільними голосами?

ПЕТРО. Цього не можна дозволити. Така вольність в одній частині держави усю державудо загибелі довести зможе. Та й нащо тобі ті вільні голоси, коли я, самодержець всеросійський, наставлю тебе гетьманом?

ПОЛУБОТОК. Вільні голоси не мені потрібні, а моєму народові.

ПЕТРО. Полуботок! Зрозумій, що щастя народу залежить не від волі, а від розумного уряду. Невже ж ми з тобою не зуміємо порозумітися, Полуботок?

Куранти грають.

ПОЛУБОТОК. Не зуміємо, царю.

ПЕТРО. Та чому ж?

ПОЛУБОТОК. Тому, що ти думаєш про те, як «Малую Росію» к рукам приборати, а я думаю про друге – як Україну зробити вільною.

ПЕТРО. Та зрозумій же, Полуботок, що ніколи, ніколи вона не буде такою, як ти хочеш. Малая Росія суть частина великої держави Російської. І що захочуть, те й робитимуть з твоєю Україною государі Московські. Пройде сотня років і не стане знаку на землі від ваших чубів і вольностей...

ПОЛУБОТОК. *(Підводиться)*. В неволі щастя немає. Повергать народи в рабство і володіть рабами та невольниками єсть діло азійського тирана, а не християнського монарха. Знай, царю, що той, хто покуштував волі, не буде спокійно ходити в ярмі!..

Ні, холопом не хочу бути. Не хочу тобі допомагати нищити Україну...

.....
Петро встає швидко і виходить, а Полуботок безпомічно падає на подушку...

ПОЛУБОТОК. *(Підводиться)*. Тепер мене чекає ще більша наруга, найжахливіша образа... дива... Господи, пошли мені смерть швидко! Дай умерти хоч на дибі, щоб не гнити в оцій домовині десятки років.

Дай швидко смерть. Гоподи, щоб я не забув, за що умираю! *(Павза)*. А цар говорить, що його робота не на віки, а на тисячоліття... *(Здавлює руками голову й схоплюється з ліжка)*. Так за що ж мені умирати на дибі? За вольності? *(Кидається з кутка в куток)*. За Богдана Хмельницького чи за Мазепу? Чи за нарід? Який нарід? Хто нарід? Галаган чи гультяї з моїх винниць? А яке гультяям діло, що їх пан умре на дибі? Ні! Немає народу! Нема, не бачу... *(Пригадує)*. «Полуботок, скажи тільки одне слово, що не зрозумів государя свого»... Сказати хіба одне слово? Повинитися? І записати себе в історію рідного краю рядом з холопами... *(Здавлює голову)*. І буде написано: холоп Івашка Брюховецький, холоп Івашка Скоропадський і холоп Павлуша Полуботок... *(Кричить)*. А це хто? Ти хто? *(пильно вдивляється до наглядача)*. А! Це ти? Кость Гордієнко? Кошовий війська славного запорізького?! Ти прийшов кликати мене до Орлика. Я піду з тобою. Піду! З радістю піду! Ой, якби ти знав, чого Москва на Україні наробила! Ходім! Ходімо до Орлик... Будемо боронити нашу волю! І нарід буде... Тьми тисяч народу! Ми його так розворушимо, запалимо таке повстання, якого й за хмельниччини не було! Згорить! Усе

згорить, крім наших вольностей! О! Я тепер добре знаю, що воля міститься на кінці шаблюки» (*Робить рукою рух ніби винймає шаблюку й махає нею. Раптом скрикує*). Ой! (*падає*).

Література

1. Капська А. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. Київ, 1990.
2. Коваль Г., Захарчук З. Практикум з виразного читання. Навчально-методичний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання», вчителів та учнів початкових класів. Тернопіль, 2014.
3. Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011.
4. Сорока В. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з курсу «Практикум з виразного читання». Херсон, 2000.

НАРОДНА МУДРІСТЬ

Думка – найхуткіша, земля найситніша, сон наймиліший.
З самого початку думай, який буде кінець.
Не подумавши, і кілочка не затешеш.
Самотнім не є той, хто вміє думати.
Що на думці, те й на язиці.
На пам'ять свою скаржитесь кожен, а на розум ніхто.
Хочеш багато знати – треба менше спати.
Добре того учити, хто хоче все знати.
Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїм знанням.
Птицю пізнати по пір'ю, а людину – по мові.
За словом в кишеню не полізе.
Добре слово краще, ніж готові гроші.
Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.
Коня купують уздами, а чоловіка словами.
Легідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завзятих ворогів.
М'які слова і камінь крушать.
Шабля ранить тіло, а слово – душу.
Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться.
Мовиш слово, треба бути йому паном.
Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
Менше говори – більше вчуєш.
Сказане слово – срібло, а мовчання – золото.
Слово – не горобець, як вилетить, то вже його не спіймаєш.
Держи хліб на обід, а слово – на одвіт.
Слухай кожного, але не з кожним говори.
Чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язик, щоб менше говорив.
Торохтить Солоха, як діжка з горохом.
Балакун, мов дірява бочка, нічого в собі не задержить.
Товче воду в ступі.
Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.
Гостре словечко коле сердечко.
За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся.
Холодним словом серце не запалиш.
Де багато бесіди, там мало користі.
Дай тобі, Боже, щоб ти тихенько гомонів, а громада тебе слухала.
Мовчанка гнів гасить.
По одежі нас вітають, а по розуму проводжають.
Гарна птиця пером, а чоловік розумом.
Голова посивіла, а розуму не набралася.
Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля!
Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля!

Бувайте здорові, майтеся гаразд, як вам не стане, вертайтеся до нас!
Будем жити, мед-вино пити, хліб жувати, добра чекати!
Вашими устами та мед пити!
Великий рости, щасливий будь, себе не хвали, другого не гудь!
Пошли вам здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та цвіт, та всячину!

СКОРОМОВКИ

Босий хлопець сіно косить, роса росить ноги босі!
Був собі цебер, перецебрився, мав діти цебренята-перецебренята.
З редьки п'ять блюд: редька мниха, редька триха, редька кришиха,
редька з квасом та редька так часом!
На дворі трава, на траві дрова. Раз дрова, два дрова, три дрова!
Ваша верба найкорчукуватіша!
Не клюй, курко, не кури, турку, люльку!
Перепеличка невеличка під полукіпком випідьпадьомкалась.
Пилип пиляв поліна, притупив пилку.
Покій та покій та двадцять покоїв та у три палички вгору – от тобі й
тпру!
У нас надворі погода розмокропогодилася.
Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.
Ой збирала Маргарита маргаритки на горі, розгубила Маргарита
маргаритки на дворі.
Проміняла Парася карася на три пари чистокровних поросят, ой
побігли поросята по росі, простудились поросята, та не всі.
Прийшов Прокіп – кипів окріп, пішов Прокіп – кипить окріп, як при
Прокопі кипів окріп, так і без Прокопа кипить окріп.
Протокол про протокол протоколом запротокольований.
Ткач тче тканини на хустки Ірині.
Фараонів фаворит на сапфір зміняв нефрит.
Чом чорним чорнилом чорніє рядок?
Риє рилом рів рівненько порося до рівчака.
Щастя щире шириться щосили.
Галька Гальці гальки назбирала.
Жук жовтий жолобом жорен повзе.

Основи риторики та виразне читання: методичний посібник

до проведення практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) ОП «Українська мова і література. Зарубіжна література», ОП «Українська мова і література. Англійська мова і література» філологічного факультету ДВНЗ УжНУ / Уклад. Барчан В.В. Ужгород, 2023. 39 с.

Посібник укладено за матеріалами таких джерел: Основи риторики: методичний посібник до проведення практичних занять для студентів філологічного факультету галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Українська мова та література ОП «Українська мова і література. Англійська мова і література» / Уклад. Барчан В.В., Ужгород, 2023; Абрамович С., Чикарьова М. Риторика: Навчальний посібник, 2001; Виразне читання. 10 клас: Хрестоматія / Авт.-упор. Л.Сипко. Тернопіль, 2010; Капська А. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. Київ, 1990; Коваленко С. Сучасна риторика. Навчально-практичний посібник. Тернопіль, 2007; Олійник О. Риторика. Навчальний посібник Київ, 2009; Олійник Г. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, 2011; Кавера Н. Практикум з риторики: навч. посібник. Київ, 2014; Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-е вид., допов. Львів, 2018; Романенко Ю. Спічрайтинг (Основи риторики практикум для студентів спеціальності «Міжнародна інформація»). Київ, 2002; Сорока В. Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Практикум виразного читання». Херсон, 2000, а також інших підручників та посібників, поданих у списках рекомендованої літератури до тем.